

EKSPERTINĖ PROFILAKTIKA: GALIMYBĖS IR PRAKTINIS ĮGYVENDINIMAS

Dr. Lina Novikovienė

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo fakulteto Kriminalistikos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 11
Elektroninis paštas linan@mruni.lt*

Pateikta 2006 m. vasario 24 d., parengta spausdinti 2006 m. kovo 16 d.

Santrauka. Atliekant ekspertinius tyrimus, galima gauti įvairaus pobūdžio informacijos, kuri reikšminga ir įrodinėjant nusikaltimo sudėtį, ir sprendžiant kitus klausimus, svarbius norint sėkmingai iširti bylą. Tai gali būti ir nusikalstamos veikos darymą nulėmusių aplinkybių nustatymas.

Eksperto (specialisto) profilaktinės veiklos priemonės bei metodai gali būti ir sudėtinė ekspertinio tyrimo proceso (ikiteisminiame tyrime) dalis, ir savarankiškos profilaktinės veiklos, kurią vykdo ekspertinė kriminalistinė įstaiga, elementas.

Eksperto (specialisto) veikla nusikaltimų profilaktikos srityje gali vykti įvairiomis kryptimis. Tai ir aplinkybių, lėmusių nusikalstamos veikos darymą, išaiškinimas, ir atitinkamų mechanizmų trūkumų konstatavimas, profilaktinių rekomendacijų rengimas, metodinis, mokslinis tiriamasis darbas ir kt.

Ekspertinės profilaktikos svarba ir reikšmė mokslinėje literatūroje pabrėžiama jau seniai, tačiau dabartinė ekspertinė profilaktinė veikla vis dėlto neatitinka šios dienos poreikių ir neišnaudoja savo galimybių. Ekspertinės profilaktikos galimybes nepakankamai įvertina ikiteisminio tyrimo tyrėjai, todėl nėra teisinio šios veiklos reglamentavimo, patys ekspertai nerodo iniciatyvos, šios veiklos subjektai per mažai žino apie profilaktinės veiklos tikslus, kryptis ir pan., kyla objektyvus poreikis daugiau dėmesio skirti ir ekspertinės profilaktikos teorijos, ir praktikos problemoms.

Straipsnio tikslas – atskleisti ekspertinės profilaktikos galimybes bei įvertinti jų įgyvendinimo praktiką pagrindinėse Lietuvos ekspertinėse įstaigose.

Iškeltam tikslui pasiekti formuluojami šie uždaviniai:

- atlikti ekspertinės profilaktikos galimybių nusikalstamų veikų tyrimo praktikoje analizę;
- empirinio tyrimo (anketinės apklausos) pagrindu nustatyti, kokioms ekspertinės profilaktikos kryptims ekspertai (specialistai) teikia pirmenybę savo praktinėje veikloje;
- įvertinti ekspertinės profilaktikos įgyvendinimo praktinėje ekspertų (specialistų) veikloje veiksmingumą ir pateikti siūlymus, kaip gerinti šią veiklą.

Straipsnyje analizuojamas autorės atliktas empirinis tyrimas (anketinė apklausa), kurio metu apklausti Lietuvos teismo ekspertizės centre ir Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centre dirbantys ekspertai (specialistai). Tyrime dalyvavo 74 ekspertai (specialistai). Anketine apklausa siekta nustatyti šiose ekspertinėse įstaigose dirbančių ekspertų nuomonę apie eksperto (specialisto) vaidmenį nusikaltimų profilaktikos srityje.

Pagrindinės sąvokos: ekspertas (specialistas), ekspertinė profilaktika, ekspertinės profilaktikos galimybės, ekspertinės profilaktikos įgyvendinimas.

IŽANGA

Aiškinantis nusikalstamos veikos darymą nulėmusias priežastis ir sąlygas bei sprendžiant kitus profilaktinius uždavinius, gali prirėkti specialių mokslo, technikos, meno ir kitos srities žinių. Kriminalistikos požiūriu reikšminga informacija gali būti kaupiama ir atliekant ekspertizės objektų tyrimus, ir apibendrinant sukauptą ekspertinės praktikos medžiagą. Dažniausiai informacija

apie nusikalstamos veikos darymą lėmusias priežastis ir sąlygas, susijusias su vienu arba kitų objektų apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių netobulumu, ekspertinių tyrimų metu gaunama pagal ikiteisminio tyrimo teisėjų (skiriamos ekspertizės) arba ikiteisminio tyrimo tyrėjų (skiriami objektų tyrimai) pateiktas užduotis. Atitinkamų objektų apsaugos techninės priemonės rengiamos remiantis apibendrinama ekspertinės praktikos medžiaga, kriminalistikos technikos žiniomis ir įgyvendinamos

pasitelkus įvairius techninės srities specialistus.

Pažymėtina, kad ekspertinės profilaktikos savitumas yra tas, kad jos priemonės bei metodai gali būti ir sudėtinė ekspertinio tyrimo proceso (ikiteisminiame tyrime) dalis, ir savarankiškos profilaktinės veiklos, kurią vykdo ekspertinė kriminalistinė įstaiga, elementas.

Šio tyrimo *objektas* – ekspertų (specialistų) profilaktinė veikla nusikalstamų veikų tyrimo praktikoje.

Straipsnyje keliamas *tikslas* – atskleisti ekspertinės profilaktikos galimybes bei įvertinti jų įgyvendinimo praktiką pagrindinėse Lietuvos ekspertinėse įstaigose.

Iškeltam tikslui pasiekti formuluojami šie *uždaviniai*:

- atlikti ekspertinės profilaktikos galimybių nusikalstamų veikų tyrimo praktikoje analizę;
- empirinio tyrimo (anketinės apklausos) pagrindu nustatyti, kokioms ekspertinės profilaktikos kryptims ekspertai (specialistai) teikia pirmenybę savo praktinėje veikloje;
- įvertinti ekspertinės profilaktikos įgyvendinimo praktinėje ekspertų (specialistų) veikloje efektyvumą ir pateikti siūlymus, kaip pagerinti šią veiklą.

Atliekant tyrimą, taikyti bendrieji mokslinio pažinimo (*analizė, sintezė, apibendrinimas*), empiriniai (*anketinė apklausa*) bei matematinės statistikos metodai. Naudojant autorės sudarytas anketas, 2005 metais Lietuvos teismo ekspertizės centre (toliau – TEC) ir Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimo centre (toliau – KTC) atlikta dirbančių ekspertų (specialistų) apklausa. Tyrime dalyvavo 74 ekspertai (specialistai). Empirinio tyrimo metu gautų duomenų matematinė statistinė analizė atlikta naudojant kompiuterinį SPSS PC/8.0 (*Statistical Package for the Social Sciences*) statistinės programos paketą. Rodiklių pasiskirstymui pateikti taikyta *procentinė išraiška*. Požymių tarpusavio ryšiui nustatyti taikytas *neparametris (suderinimo) χ^2 (chi kvadratu) kriterijus*. Skirtumas statistiškai reikšmingas, kai *pasikliovimo lygmuo* $p < 0,05$, skirtumas esminis, kai $p < 0,01$, skirtumas labai ryškus, kai $p < 0,001$ ir didžiausias skirtumas, kai $p < 0,0001$. Kai pasikliovimo lygmuo buvo didesnis nei $0,05$ ($p > 0,05$), laikyta, kad požymių skirtumai statistiškai nereikšmingi.

1. EKSPERTINĖS PROFILAKTIKOS GALIMYBĖS NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ TYRIMO PRAKTIKOJE

Atliekant ekspertinius tyrimus, galima gauti dvejopos informacijos: 1) „informacija, kuri naudojama įrodinėjant nusikaltimo sudėtį, taip pat ir atsakomybę lengvinančias arba sunkinančias aplinkybes; 2) informacija, kuria remiantis daromos išvados apie nusikalstamos veikos darymą lėmusias priežastis ir sąlygas ir kuri neįeina į nusikaltimo sudėtį“ [1, p. 238].

Būtina pabrėžti, kad eksperto (specialisto) gauta informacija apie atsakomybę lengvinančias aplinkybes taip pat gali būti ir informacija apie nusikalstamos veikos darymą lėmusias priežastis bei sąlygas. Aplinkybės, nulėmusios tam tikrą visuomenei pavojingų padarinių

didėjimą, taip pat gali įeiti į objektyviają nusikaltimo sudėtį, kai reikia nustatyti subjekto veiksmų ir kilusių žalingų padarinių priežastinį ryšį. Tai gali būti, pavyzdžiui, tam tikrų organizacinių bei techninių taisyklių gamyboje, statybose, kelyje nesilaikymo ir to nesilaikymo žalingų padarinių (sprogimas, griuvimas ir pan.) priežastinio ryšio nustatymas. Gavus informacijos apie organizacines bei technines priežastis ir sąlygas, lėmusias tam tikrą įvykį, užkertamas kelias (nustatomos, neutralizuojamos nusikalstamą veiką lėmusios aplinkybės, pvz., pastatomi trūkštami kelio ženklai) vykšti kitoms panašaus pobūdžio nusikalstamosioms veikoms.

Mokslinėje literatūroje eksperto (specialisto) profilaktinei veiklai keliami du tikslai:

- 1) „gauti informacijos apie aplinkybes, lėmusias konkrečios tiriamos nusikalstamos veikos darymą ir slėpimą;
- 2) gauti informacijos apie aplinkybes, kurios ap sunkintų nusikalstamos veikos darymą ir trukdytų daryti kitas analogiškas nusikalstamas veikas“ [2, p. 192].

Būtina pabrėžti, kad šios informacijos pagrindu ekspertas (specialistas) formuoja savo išvadas ir rengia profilaktinio pobūdžio priemones. Jeigu eksperto (specialisto) išvados yra tikėtino pobūdžio, tarpiniai atlikto tyrimo rezultatai apie nusikalstamos veikos darymą ir slėpimą lėmusias priežastis bei sąlygas gali būti patikimi, jais gali būti remiamasi keliant atitinkamas versijas apie nurodytas aplinkybes.

Eksperto (specialisto) veikla nusikaltimų profilaktikos srityje gali būti įvairi. Tai ir aplinkybių, lėmusių nusikalstamos veikos darymą, išaiškinimas, ir atitinkamų mechanizmų trūkumų konstatavimas, profilaktinių rekomendacijų rengimas, metodinis, mokslinis tiriamasis darbas. Siekiant nustatyti pagrindinėse Lietuvos ekspertinėse įstaigose (Teismo ekspertizės centre ir Lietuvos policijos Kriminalistinių tyrimų centre) dirbančių ekspertų nuomonę apie eksperto (specialisto) vaidmenį nusikaltimų profilaktikos srityje, atlikta minėtų ekspertinių įstaigų ekspertų apklausa. Respondentai nurodė, kokiomis kryptimis galėtų būti įgyvendinama ekspertinė profilaktinė veikla:

- 1) aplinkybių, lėmusių nusikalstamos veikos darymą, palengvinusių jos darymą arba nuslėpimą, išaiškinimas konkrečioje baudžiamojoje byloje, – 29,7 proc.;
- 2) profilaktinių rekomendacijų, šalinant nustatytus atitinkamų technologinių procesų arba mechanizmų trūkumus bei juos tobulinant, rengimas – 33,8 proc.;
- 3) mokslinis tiriamasis darbas apibendrinti ekspertinę praktiką – 32,4 proc.

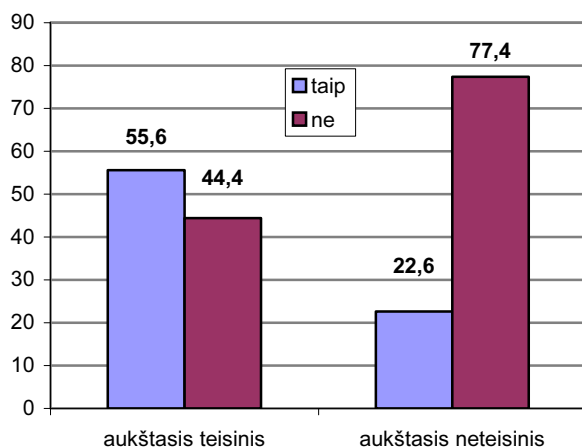
Analizuojant empirinio tyrimo metu gautus duomenis, nustatyti statistiškai reikšmingi atskirų grupių respondentų požiūrio į profilaktinių rekomendacijų šalinimą nustatytus atitinkamų technologinių procesų arba mechanizmų trūkumus bei juos tobulinti skirtumai. KTC ekspertai (specialistai) dažniau (48,4 proc.) nei TEC dirbantys specialistai (23,3 proc.) nurodo, kad profilaktinių rekomendacijų, šalinant nustatytus atitinkamų

technologinių procesų arba mechanizmų trūkumus bei juos tobulinant, rengimas yra svarbi ekspertinės profilaktikos sritis ($p < 0,024$). Nustatytas ir skirtingas ekspertizės (tyrimus) atliekančių ekspertų (specialistų) atsakymų (žr. 1 lentelę) statistinis reikšmingumas ($p < 0,004$).

1 lentelė. Profilaktinių rekomendacijų, šalinant nustatytus atitinkamų technologinių procesų arba mechanizmų trūkumus bei juos tobulinant, rengimas (skirtingas ekspertizės (tyrimus) atliekančių ekspertų (specialistų) nuomonė procentais)

Atliekamos ekspertizės (objektų tyrimai)	Taip	Ne
Dokumentų techninės	62,5	37,5
Lingvistikos (atliekamos tik TEC), rašyenos, parašų	20	80
Daktiloskopinės	66,7	33,3
Trasologinės	60	40
Ekonominės	0	100
Sproginų (atliekamos tik KTC), balistinės, nešaunamųjų ginklų	0	100
Biologinės	50	50
Medžiagų ir gaminių	6,2	93,8
Eismo įvykių (atliekamos tik TEC), transporto trasologijos	33,3	66,7
Autorių teisių objektų	0	100
Fonoskopinės (atliekamos tik TEC)	100	0

Analizuojant tyrimų metu surinktus duomenis, taip pat nustatytas skirtingą išsilavinimą turinčių ekspertų (specialistų) nuomonės dėl profilaktinių rekomendacijų šalinti nustatytus atitinkamų technologinių procesų arba mechanizmų trūkumus bei juos tobulinti, rengimo svarbos (žr. 1 grafiką) statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,002$). Tai rodo, kad aukštąjį teisinį išsilavinimą įgiję respondentai geriau vertina ekspertinės profilaktikos galimybes.

1 grafikas. Profilaktinių rekomendacijų šalinti nustatytus atitinkamų technologinių procesų arba mechanizmų trūkumus bei juos tobulinti rengimas (skirtingo išsilavinimo ekspertų (specialistų) nuomonė procentais)

Atskirų grupių respondentų atsakymų, nurodant pirmąją ir trečiąją ekspertinės profilaktikos kryptį, statistiškai reikšmingas skirtumas nenustatytas, respondentų nuomonės nedaug skiriasi nuo bendrų atsakymo į šį klausimą rodiklių.

Eksperto profilaktinių siūlymų, pateikiamų ekspertizės akte, pagrindas gali būti dvejopas, tai:

- „ekspertinė užduotis, kai atitinkamus klausimus apie nusikalstamos veikos darymą lėmusias aplinkybes pateikia ekspertizę paskyręs pareigūnas,
- šios rekomendacijos, pasiūlymai gali būti ir ekspertinės iniciatyvos, peržengiant ekspertinės užduoties ribas, rezultatai“ [3, p. 621].

Ekspertinės praktikos analizė ir apibendrinimas išaiškinant ir pašalinant sąlygas, nulėmusias nusikalstamos veikos darymą, gali būti atliekami pagal:

- „tyrimo objektus, siekiant nustatyti objektus, kurių apsauga turi būti pagerinta, o patikimumas padidintas (pvz., atitinkamos kategorijos dokumentai: *aut. past.*);
- nusikaltimo darymo būdus – tiriant šiuos būdus rengiamos priemonės, kurias taikant pašalinama naujų nusikalstamų veikų padarymo analogišku būdu galimybė, taip pat priemonės, kurias taikant padidinama šių nusikalstamų veikų atskleidimo galimybė;
- nusikalstamų veikų rūšis – rengiant rekomendacijas, kurios reikšmingos atskirų kategorijų nusikalstamų veikų prevencijai“ [4, p. 75].

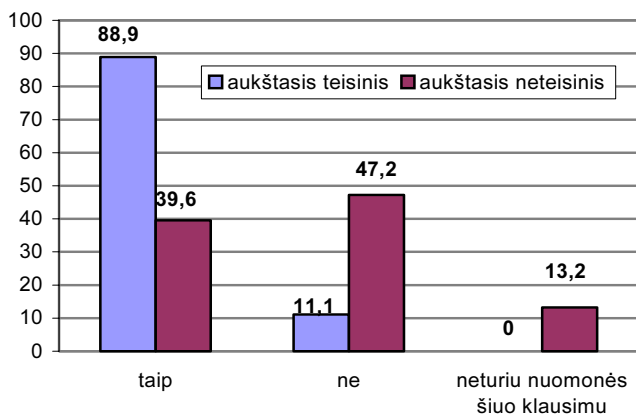
Apibendrinant gauti rezultatai turi sudaryti siūlymų, pateikiamų atitinkamoms įmonėms, įstaigoms, organizacijoms, taip pat užsėimui, skirtų atskiroms pareigūnų kategorijoms, pagrindą.

Štai, pavyzdžiui, trasologinių ekspertizė srityje atliekami apibendrinimai atspindi ne tik labiausiai paplitusius patekimo į patalpas būdus, bet ir techninių priemonių, naudojamų saugant šias patalpas, trūkumus. Pagrįstai galime teigti, kad ekspertinės praktikos apibendrinimas, taikomas kartu su kitomis priemonėmis, gali parodyti atitinkamus dėsningumus, kuriuos būtina žinoti siekiant užkirsti kelią daryti tos rūšies nusikalstamas veikas.

Eksperto pateikiamos rekomendacijos gali būti siejamos su nusikaltimo darymo galimų būdų ir jų prevencijos priemonių numatymu. Numatymas grindžiamas ekspertinės praktikos duomenimis, žiniomis apie naujas priemones ir įtaisus, eksperimentų rezultatais, kurie leidžia nustatyti atskleistų aplinkybių ir galimų nusikalstamų kėslių dėsningas sąsajas. Šie duomenys leidžia daryti prielaidą, kad jeigu aplinkybės nepasikeis, ateityje nusikalstamos veikos galbūt bus daromos analogišku arba kitu būdu. Eksperto profilaktinėje veikloje galimi įvairūs kriminalistinio numatymo variantai. Naujos sąlygos (pavyzdžiui, naujų techninių dokumentų spausdinimo ir jų kopijų darymo priemonių naudojimas) leidžia numatyti naujus nusikalstamų veikų darymo būdus. Išlikusios sąlygos leidžia daryti prielaidą, kad bus taikomi didesnio masto seni (arba nedaug pakitę) nusikalstamos veikos darymo būdai.

2. EKSPERTINĖS PROFILAKTIKOS ĮGYVENDINIMO EKSPERTO (SPECIALISTO) PRAKTINĖJE VEIKLOJE PADĖTIES ANALIZĖ

Mokslininkai apie ekspertinės profilaktikos svarbą ir reikšmę kalba jau seniai, tačiau dabartinė ekspertinė profilaktinė veikla vis dėlto neatitinka šios dienos poreikių. Tai galima paaiškinti tuo, kad jos galimybes nepakankamai įvertina ikiteisminio tyrimo tyrėjai [5, p. 62], patys ekspertai nerodo iniciatyvos, šios veiklos subjektai turi pakankamai žinių apie profilaktinės veiklos tikslus, kryptis ir kt. Mūsų atlikta ekspertų apklausa leido padaryti išvadą, kad, net 36,5 proc. ekspertų (specialistų) nuomone, profilaktinė veikla nepriklauso eksperto kompetencijai, 9,5 proc. respondentų neturėjo nuomonės šiuo klausimu, 54,1 proc. apklaustųjų manė, kad profilaktinė veikla priklauso eksperto kompetencijai. Išanalizavus tyrimo metu sukauptus duomenis, nustatytas skirtingo išsilavinimo respondentų atsakymų į šį klausimą statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,003$): aukštąjį teisinį išsilavinimą turintys apklaustieji dažniau (88,9 proc.) nei aukštąjį neteisinį išsilavinimą įgiję respondentai (39,6 proc.) nurodė, kad profilaktinė veikla priklauso eksperto (specialisto) kompetencijai (žr. 2 grafiką).

2 grafikas. Ar profilaktinė veikla priklauso eksperto (specialisto) kompetencijai (skirtingo išsilavinimo ekspertų (specialistų) anketavimo duomenys procentais)

Tokį eksperto vaidmens nusikaltimų profilaktikos srityje suvokimą lemia ir netinkamas teisinis šios srities reglamentavimas ir teisiniu, ir žinybiniu požiūriais. Bėlieka konstatuoti, kad šiandien ekspertinė profilaktika teisiškai reglamentuojama. Galima paminėti tai, kad iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusio Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – LR BPK) 214 straipsnio 3 dalyje buvo numatyta vadinamoji ekspertinės iniciatyvos teisė, kurią mokslininkai iš esmės laikė teisiniu profilaktinės eksperto veiklos, sužinant kriminalistikos požiūriu reikšmingą informaciją apie aplinkybes, lėmusias nusikalstamos veikos darymą ir rengiant jų pašalinimo rekomendacijas, pagrindu. Dabar galiojančiame LR BPK nebeliko ir teisės normos, numatan-

čios eksperto iniciatyvą. Tai, kad ekspertas tokią teisę turi, galime išžvelgti tik naujojo LR BPK 86 straipsnio „Eksperto teisės“ komentare [6, p. 220], kuriame kodekso rengėjai teigia, kad ekspertas, vadovaudamasis teisingumo interesais, savo iniciatyva turi teisę ekspertizės akte nurodyti atliekant ekspertizę nustatytas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, dėl kurių jam nebuvo pateikta klausimų. 88 straipsnio „Ekspertizės akto turinys“ komentare [6, p. 224] taip pat teigiama, kad jeigu ekspertas savo iniciatyva ištyrė klausimus, kurie jam nebuvo pateikti, jis tuos klausimus nurodo atskirai po klausimų, kurie buvo suformuluoti nutartyje skirti ekspertizę. Būtiną pabrėžti, kad specialistui, atliekančiam objektų tyrimus, LR BPK tokios teisės taip pat nesuteikia, apie ją nekalbama ir kodekso komentare.

Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo 11 straipsnyje [7] išdėstomos eksperto teisės, tačiau eksperto iniciatyvos teisė šiame straipsnyje nėra numatyta. Analizuodami Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymą „Dėl ekspertizių atlikimo Lietuvos teismo ekspertizės centre nuostatų patvirtinimo“ [8] matome, kad 6.8 punkte iniciatyvos teisė jiems yra suteikta. Kitos Lietuvos ekspertinės įstaigos veiklą reglamentuojančiame teisės akte Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakyme „Dėl objektų tyrimų ir ekspertizių atlikimo Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre bei teritorinių policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padalinuose nuostatų patvirtinimo“ [9] ši teisė nėra numatoma.

Mūsų požiūriu, baudžiamajame procesiniame įstatyme turėtų būti norma, reguliuojanti ekspertinę profilaktinę veiklą, nes ikiteisminio tyrimo tyrėjas, prokuroras, teismas ir kiti profilaktinės veiklos subjektai savo veikloje pirmiausia vadovaujasi baudžiamuoju procesiniu įstatymu.

Manytume, kad LR BPK 86 straipsnyje, reglamentuojančiame eksperto teises, tikslinga nurodyti eksperto iniciatyvos teisę ir šio straipsnio 1 dalies 4 punktą **išdėstyti taip:**

Ekspertas turi teisę:

4) „savo iniciatyva ekspertizės akte nurodyti, atliekant ekspertizę nustatytas, turinčias reikšmės bylai, aplinkybes, dėl kurių jam nebuvo pateikta klausimų“.

Ši teisė, tiesiogiai įrašyta į LR BPK 86 straipsnį, suvienodintų ir Lietuvos ekspertinių įstaigų veiklos nuostatuose apibrėžiamas ekspertų (specialistų) teises.

Kai kurie mokslininkai [2, p. 201; 3, p. 621], spėdami ekspertinės profilaktinės veiklos teisinio reglamentavimo problemą, siūlo šią eksperto veiklos sritį reglamentuoti teismo ekspertizės įstatyme. Pritardami šiai nuomonei manytume, kad šis siūlymas gali būti priimtinas ir Lietuvoje. Kaip jau minėjome, nors Lietuvoje Teismo ekspertizės įstatymas priimtas 2002 m. spalio 29 d. (įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. kartu su LR BPK), jame eksperto profilaktinė veikla nėra reglamentuojama, nėra net užsimenama, kad tokia veikla priklausytų kompetencijai. Manytume, tikslinga Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymą papildyti specialiu skyriumi „Ekspertinė profilaktinė veikla“ arba „Eksperto (ekspertinės įstaigos) įgaliojimai nusikaltimų profi-

laktikoje“, ar pan., ir jame sutelkti viską, kas susiję su eksperto veikla nusikaltimų profilaktikos srityje.

Aktualus klausimas, kurį derėtų nagrinėti, yra ekspertizės (objektų tyrimo) profilaktiniams klausimams spręsti skyrimo taktika. Teisinėje literatūroje gana ilgai buvo diskutuojama, ar galima paskirti ekspertizę tik nusikalstamos veikos darymą lėmusiems aplinkybėms išaiškinti, ar tokio pobūdžio klausimai gali būti pateikiami tik kartu su kitais klausimais. Literatūroje pateikiamas dvejetainis požiūris į šį klausimą. Vieni mokslininkai mano, kad kai kuriais atvejais gali būti atliekama ekspertizė tik nusikalstamos veikos darymą lėmusiems aplinkybėms nustatyti. Kiti laikosi tos nuomonės, kad nusikalstamos veikos darymą lėmusių aplinkybių nustatymas yra papildomas klausimas greta pagrindinių ekspertui pateiktų klausimų [žr. plačiau 10, p. 141].

Ekspertų (specialistų) klausta: „Jūsų nuomone, ar tikslinga skirti ekspertizę (objektų tyrimą) vien tik profilaktinio pobūdžio klausimams išspręsti“. 56,8 proc. ekspertų atsakė, kad „ne“, 24,3 proc. atsakiusiųjų neturėjo nuomonės šiuo klausimu, visi kiti manė, kad tokius tyrimus skirti tikslinga. Išanalizavus empirinio tyrimo metu sukauptus duomenis galima konstatuoti, kad atskirų grupių respondentų atsakymų statistiškai reikšmingo skirtumo nenustatyta, atskirų grupių respondentų atsakymai nedaug skiriasi nuo bendrų rodiklių. Apibendrinus tyrimų rezultatus nustatyta, kad 89,2 proc. ekspertų (specialistų) nėra tekę atlikti ekspertizę (objektų tyrimų), kuriose būtų pateikiami tik profilaktinio pobūdžio klausimai. 10,8 proc. respondentų teigia, kad tokias ekspertizes teko (tenka) atlikti.

Tyrimo metu taip pat nustatyta, kad tik labai nedidelei (16,2 proc.) ekspertų (specialistų) grupei (iš šių 16,2 proc. net 66,7 proc. ekspertizę (tyrimų) atliekami KTC) yra tekę (tenka) atlikti ekspertizes (tyrimus), kai profilaktinio pobūdžio klausimai pateikiami kartu su kitomis užduotimis. Net 83,8 proc. teigė, kad tokių ekspertizę (tyrimų) neteko (netenka) atlikti. Nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p < 0,05$), kad tokias ekspertizes (tyrimus) teko (tenka) atlikti 25,8 proc. KTC ir 9,3 proc. TEC dirbantiems respondentams.

Manytume, kad vis dėlto ekspertizės (objektų tyrimo) skyrimas tik profilaktinio pobūdžio klausimams išspręsti priklauso nuo aplinkybių, kurias reikia nustatyti. Pareigūnas, skiriantis ekspertizę (objektų tyrimą), profilaktinio pobūdžio klausimus ekspertui (specialistui) gali pateikti ir atskirai, ir kartu su kitais klausimais. Tam tikrais atvejais būtent ekspertizė (objektų tyrimas), kurios metu išaiškinamos nusikalstamos veikos darymą lėmusios aplinkybės, yra lemiamas veiksnys, paaiškinantis visą nusikalstamą veiką. Svarbu tai, kad skiriant ekspertizę (objektų tyrimą) ekspertui (specialistui) būtų pateikiama visa būtina medžiaga ir tyrimo objektai, būtini norint atsakyti į klausimą, apie nusikalstamos veikos darymą lėmusias aplinkybes.

Ekspertui (specialistui) gali būti pateikiami ir bendro pobūdžio, ir išsamūs klausimai. Bendras klausimas – klausimas apie tai, kokios organizacinio, techninio ar kitokio pobūdžio aplinkybės, priklausančios eksperto

(specialisto) mokslinei kompetencijai, nulėmė tiriamą įvykį.

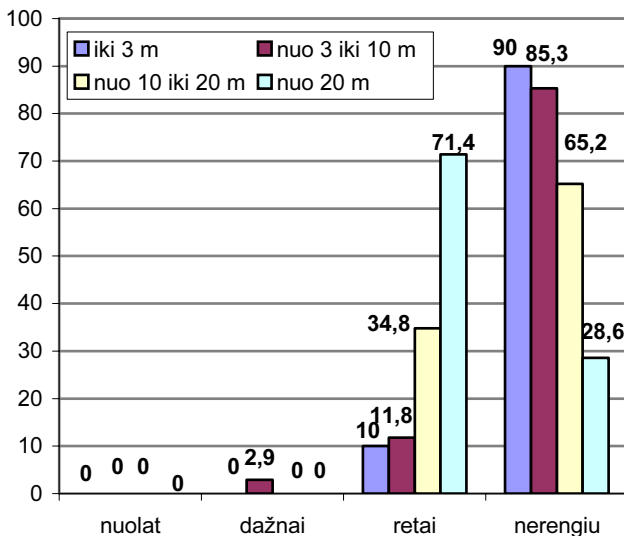
Išsamūs klausimai susiję su prielaida dėl konkrečių aplinkybių, nulėmusių nusikalstamos veikos darymą, buvimo. Savaiame suprantama, kad išsamiam klausimui pateikti ekspertizę (objektų tyrimą) skiriantis pareigūnas turėtų atidžiau išanalizuoti tiriamos bylos medžiagą.

Klausimai, pateikiami ekspertui (specialistui) dėl profilaktinio pobūdžio rekomendacijų, taip pat gali būti bendro pobūdžio ir išsamūs. Bendras tokiu atveju klausimas būtų apie tai, kokias organizacinio arba techninio pobūdžio priemones, remiantis specialiomis eksperto (specialisto) žiniomis, galima parengti, kad būtų užkirstas kelias daryti analogiškas nusikalstamas veikas. Išsamus klausimas – klausimas apie tai, ar nereikėtų tiriamo įvykio (veiksmų) profilaktikos tikslais taikyti atitinkamą organizacinio arba techninio pobūdžio priemonę.

Mokslinėje literatūroje taip pat diskutuojama, koks turėtų būti klausimų, pateikiamų ekspertui (specialistui) eiliškumas. Išsakoma nuomonė, kad ekspertui (specialistui) pirmiausia turi būti pateikiami klausimai, susiję su nusikaltimo sudėtimi, tik po jų – klausimai nusikalstamos veikos darymą lėmusiems aplinkybėms išaiškinti ir jų pašalinimo priemonėms parengti. Tokia klausimų pateikimo tvarka sutelkia eksperto (specialisto) pastangas pirmiausia gauti informaciją, būtiną atskleisti nusikalstamą veiką, o tada ir aplinkybėms, nulėmusioms nusikalstamos veikos darymą, išaiškinti. Kiti mokslininkai teigia, kad ekspertams pateikiami klausimai, skirti išaiškinti nusikaltimo padarymą lėmusias aplinkybes, yra vienodai svarbūs, kaip ir klausimai, skirti išaiškinti patį nusikaltimo padarymo faktą [žr. 1, 2].

Manytume, kad klausimų pateikimo eiliškumas priklauso nuo aplinkybių, kurias reikia nustatyti. Tam tikrais atvejais norint išaiškinti nusikalstamą veiką, būtina nustatyti būtent nusikalstamus padarinius sukėlusias priežastis ir sąlygas. Nuo to gali priklausyti tolesnė bylos tyrimo eiga. Kiekvienu konkrečiu atveju ekspertizę (objektų tyrimą) skiriantis pareigūnas turi pats nuspręsti, atsakymai į kokius klausimus jam yra svarbiausi.

Kalbant apie kitą ekspertinės profilaktikos kryptį – profilaktinio pobūdžio rekomendacijų rengimą – galima pabrėžti, kad šiam darbui atlikti reikalingas pasirengimas, būtina apibendrinti vienuose ekspertizės, atlikti eksperimentus, įtraukti suinteresuotų institucijų atstovus ir pan. Reikia konstatuoti, kad šiuo metu Lietuvos ekspertinėse įstaigose šis darbas praktiškai nėra atliekamas. Tik 1,4 proc. apklaustų ekspertų (specialistų) nurodė, kad profilaktinio pobūdžio rekomendacijas rengia dažnai, 24,3 proc. – retai ir 74,3 proc. respondentų profilaktinio pobūdžio rekomendacijų visai nerengia. Lyginant duomenis atsižvelgiant į respondentų ekspertinio darbo stažą paaiškėjo, kad didesnę darbo stažą turintys ekspertai (specialistai), nors retai, bet rengia profilaktinio pobūdžio rekomendacijas (žr. 3 grafiką). Iš to galima daryti išvadą, kad ekspertinio darbo stažas yra svarbus rodiklis, nuo kurio priklauso tiriamųjų profilaktinių rekomendacijų reikšmingumo suvokimas.

3 grafikas. Profilaktinio pobūdžio rekomendacijų rengimo dažnumas (skirtingo ekspertinio darbo stažo grupių respondentų nuomonė procentais)

Reikėtų paminėti tai, kad eksperto (specialisto) profilaktinės veiklos sunkumą lemia tai, kad jos dalykas ir metodika nėra apibrėžti taip aiškiai, kaip įprastų ekspertinių tyrimų.

Reikia pabrėžti, kad anksčiau apie tai, kaip skatinti ekspertų profilaktinę veiklą, daug kalbėta tuo tikslu rengiamose mokslinėse praktinėse konferencijose, seminaruose, buvo rengiami teminiai mokslo darbų rinkiniai, metodinės ekspertinės profilaktikos įgyvendinimo rekomendacijos, apibendrinama ekspertinė praktika [plačiau žr. 10, p. 136]. Kaip yra nurodęs V. E. Kurapka [11, p. 184], profilaktinė veikla, kaip viena iš ekspertinių įstaigų veiklos formų, buvo numatyta šių įstaigų nuostatuose, kituose teisės aktuose, nustatančiuose ekspertizės atlikimo ekspertinėse įstaigose organizavimo nuostatas, parengtos metodinės ekspertų profilaktinės veiklos įgyvendinimo tvarkos rekomendacijos.

IŠVADOS

1. Šiuo metu ekspertinė profilaktinė veikla neatitinka šios dienos poreikių ir neišnaudoja savo galimybių. Ekspertinės profilaktikos galimybes per menkai įvertina ikiteisminio tyrimo tyrėjai, nėra teisinio šios veiklos reglamentavimo, patys ekspertai nerodo iniciatyvos, nepakankamos šios veiklos subjektų žinios apie profilaktinės veiklos tikslus, kryptis ir kt., kyla objektyvus poreikis daugiau dėmesio skirti ir ekspertinės profilaktikos teorijos, ir praktikos problemoms.

2. Siekiant didinti ekspertinės profilaktikos efektyvumą, derėtų pakeisti ekspertų (specialistų) veiklą reglamentuojančius teisės aktus:

– LR BPK 86 straipsnyje, reglamentuojančiame eksperto teises, 1 dalies 4 punkte patvirtinti eksperto iniciatyvos teisę;

– Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymą papildyti specialiu skyriumi „Ekspertinė profilaktinė

veikla“ arba „Eksperto (ekspertinės įstaigos) įgaliojimai nusikaltimų profilaktikoje“ ir jame sutelkti viską, kas susiję su eksperto veikla nusikaltimų profilaktikos srityje;

– Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu „Dėl ekspertizės atlikimo Lietuvos teismo ekspertizės centre nuostatų patvirtinimo“ ir Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu „Dėl objektų tyrimų ir ekspertizės atlikimo Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre bei teritorinių policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padaliniuose nuostatų patvirtinimo“ atitinkamai reglamentuoti eksperto (specialisto) veiklą nusikaltimų profilaktikos srityje.

LITERATŪRA

1. Махтаев М. Ш. Основы криминалистического предупреждения преступлений. – Москва, 2001.
2. Алиев И. А. Проблемы экспертной профилактики. – Баку, 1991.
3. Белкин Р. С. Курс криминалистики (3 изд., дополненное). – Москва, 2001.
4. Мельник С. Л. Вопросы профилактической деятельности эксперта // Использование специальных знаний в судопроизводстве. Сборник научных трудов / Под ред. Т. С. Волчецкой. – Калининград, 2005.
5. Novikovienė L. Kriminalistinė profilaktika ikiteisminia me tyrime: situacijos analizė // Jurisprudencija. 2005. T. 65 (57).
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, 1 knyga / Moksl. red. G. Goda. – Vilnius, 2003.
7. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas, 2002 m. spalio 29 d. Nr. IX–1161 [Įsigaliojo nuo 2003 m. gegužės 1 d.] // Valstybės žinios. 2002. Nr. 112–4969.
8. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. gegužės 26 d. įsakymas Nr. 159 „Dėl ekspertizės atlikimo Lietuvos teismo ekspertizės centre nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003. Nr. 54–2404.
9. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2004 m. liepos 7 d. įsakymas Nr. V–326 „Dėl objektų tyrimų ir ekspertizės atlikimo Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre bei teritorinių policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padaliniuose nuostatų patvirtinimo“.
10. Novikovienė L. Šiuolaikinės kriminalistinės profilaktikos koncepcijos formavimas ir taikymo tendencijos Lietuvoje: dr. disert.: soc. mokslai: teisė (01S). – Vilnius, 2005.
11. Курепка В. Э. Возможности профилактической деятельности эксперта при трасологическом исследовании запирающих устройств // Использование современных достижений науки и техники в деятельности следственных органов и судов по борьбе с преступностью (тезисы конференции). – Вильнюс, 1981.

EXPERTS' PROPHYLAXIS: OPPORTUNITIES AND PRACTICAL IMPLEMENTATION

Dr. Lina Novikovienė

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

Different information could be received during accomplishment of experts' examination, such an information is im-

portant both for averment of crime composition, for solution of other important question of investigation as establishment of circumstances caused crime commitment.

Measures and methods of experts (specialist)' prophylactic activity could be part of experts' examination process (in pre-trial investigation), and it could be the element of self-contained prophylactic activity that is accomplishing by expert criminalistic institution.

Expert (specialist)' activity in a field of crime prophylaxis could run in different aspects. It could be establishment of circumstances caused crime commitment, or statement of particular mechanism' disadvantages, or arrangement of prophylactic recommendations, or methodical, scientific, investigative work, and etc.

Importance of experts' prophylaxis is pointed in scientific literature quite long time ago, but current experts' prophylactic activity doesn't fit modern demands and doesn't use all its opportunities. Whereas pre-trial investigators not enough evaluate opportunities of experts' prophylaxis, there is no legal regulation of such an activity, experts themselves don't show initiative, experts' knowledge about objectives, trends and other of prophylactic activity isn't enough, there is objective demand of bigger attention to theory and practical problems of experts' prophylaxis.

The main task of research is to reveal opportunities of experts' prophylaxis and evaluate practice of its realisation in the main expert institutions of Lithuania.

Objectives of the research:

- to accomplish an analysis of experts' prophylaxis opportunities in crime investigation practice;
- to establish what ways of experts' prophylaxis are underlying in their practical work by results of the empirical research (interview);
- to evaluate effectiveness of implement of experts (specialists)' prophylaxis in their practical work and offer how improve such an activity.

The article represents analysis of the author's accomplished empirical research (interview), during that experts (specialists) working in Lithuanian Forensic Examination Centre and Lithuanian Police Criminalistic Examination Centre were interviewed. 74 experts (specialists) took part in the research. The Interview was used with purpose to establish opinion concerning role of expert (specialist) in crime prophylaxis field of experts (specialists) working in experts institutions.

Keywords: expert (specialist), experts' prophylaxis, opportunities of experts' prophylaxis, realisation of experts' prophylaxis.